

מבט על, גיליון 539, 10 באפריל 2014

אחוז החסימה והשלכותיו על הייצוג הפוליטי של הציבור הערבי

נאדיה חילו ומנאל חריב

ב- 18 במארס 2014 אישרה הכנסת ברוב של 67 קולות של כול סיעות הקואליציה את חוק המשילות, על פיו הועלה אחוז החסימה מ-2% ל-3.25%. כל סיעות האופוזיציה התנגדו, ובכללותן המפלגות הערביות, בטענה שחוק זה מקשה על סיכוייהן לזכות בייצוג בכנסת בעתיד.

בכנסת הראשונה ב-1949 כיהנו 3 חברי כנסת ערביים, שני נציגי "הרשימה הדמוקרטית של נצרת", שהוקמה על ידי מפא"י, ונציג אחד של המפלגה הקומוניסטית. מאז, בכול כנסות ישראל היתה נציגות לערביי ישראל, אם מטעם רשימות ערביות עצמאיות ואם כחלק מרשימות יהודיות. השאלה העקרונית שעולה כיום, היא: האם כתוצאה מחוק זה אכן לא יצליחו המפלגות הערביות לעבור את אחוז החסימה והכנסת ה-20 לא תכלול ייצוג לערביי ישראל או שמא, חוק זה יגרום לאיחוד כוחות פוליטיים של המפלגות הערביות, וכתוצאה מכך אף יעלה מספר חברי הכנסת מטעמן. מתמונת מצב זו נגזרת שאלה נוספת: האם יש סיכוי ששלושת המפלגות הערביות העיקריות, השונות מבחינה אידיאולוגית, יצליחו להתאחד? בלי"ד שנושאת אידיאולוגיה לאומנית-ליברלית, תע"ל-רע"ם עם האידיאולוגיה המוסלמית, וחד"ש – הקומוניסטית, שהיא רשימה ערבית-יהודית.

בשלושת מערכות הבחירות האחרונות זכה גוש רע"ם-תע"ל-מד"ע ב-4 מנדטים. במידה שגוש זה ימשיך להתקיים בעתיד, הוא בעל הסיכוי הטוב ביותר לעבור את אחוז החסימה – 3.25%. מפלגת חד"ש, זכתה בשתי מערכות הבחירות האחרונות ב-4 מנדטים (3 חברי כנסת ערביים ואחד יהודי). בהתייחס למספר הקולות של בוחריה בבחירות האחרונות, היא נמצאת על גבול אחוז החסימה ובכדי להבטיח מקום בכנסת ה-20 יהיה עליה להגביר את כוחה הפוליטי או להתחבר לגוש או מפלגה אחרת. מנגד, קיים ספק אם בלי"ד – לפי הנתונים ומספר הקולות בהם זכתה בבחירות הקודמות – תצליח לבדה לעבור את אחוז החסימה החדש. ראו בסוף מאמר זה את הטבלה – חברי כנסת ערביים בכנסות ה-16 עד ה-19.

על רקע ההערכות שהוצגו לעיל, המפלגות הערביות ניצבות בפני שני התסריטים האפשריים הבאים: **התסריט הפסימי**: בבחירות הבאות, 'ירוצו' כול המפלגות הערביות באופן עצמאי וכתוצאה מכך יישארו, ככל הנראה, מחוץ לכנסת. יתכן, כי חבר כנסת אחד או שניים, מהמגזר הערבי או מהמגזר הדרוזי, יצליחו להיבחר במסגרת מפלגה יהודית. **התסריט האופטימי**: כול המפלגות הערביות תתאחדנה – במתכונת כזו או אחרת – דבר שיעצים את הסיכוי לשיעור הצבעה גבוה יותר בקרב ערביי ישראל (מ-50% ל-70%) שיעלה בתורו את מספר חברי הכנסת הערביים ל-15 עד 17 ואפילו יותר.

בנייר עמדה שהגישו ב-2013 לוועדת החוקה של הכנסת, טענו החוקרים אסעד גאנם, נוהאד עלי וסמי סמוחה, כי העלאת אחוז החסימה לא רק שלא תפגע במספר חברי הכנסת הערביים, אלא אף עשויה להגביר את ייצוגם וכוחם. המציאות הפוליטית נמצאת אי שם בין שני תסריטים אלו ובצל מצוקותיהם החברתיות והכלכליות הרבות של ערביי ישראל. המנהיגות הקיימת בקרב המפלגות הפוליטיות הערביות לא מצליחה לגבש קו מנהיגותי אחיד שיספק מענה הולם לאתגר החדש. עקב השינויים החברתיים בקרב הציבור הערבי בארץ, מסתמנת מגמה של היחלשות המנהיגות הפוליטית המסורתית ועליה בכוחן של שתי אוכלוסיות מודרות בחברה הערבית – הצעירים והנשים.

בבחירות האחרונות לא הציגו המפלגות הערביות פנים חדשות בקרב המתמודדים. סקר שנערך ביוזמת קרן אברהם, הראה, כי איחוד המפלגות הערביות עשוי להעלות את אחוז ההצבעה. אחוז המתנדדים בקרב בעלי זכות הבחירה הערביים מוערך בכ-32%. הערכה זו משמעותית כשלוקחים בחשבון שאחוז המצביעים בפועל בבחירות הקודמות עמד על כ-56% מכלל בעלי זכות הבחירה, כאשר כ-77% מתוכם העניקו את קולם למפלגות ערביות לעומת 22.8% שהעניקו קולם למפלגות יהודיות.

בסקר של החוקר סמי סמוחה שנערך לקראת בחירות 2013 עלה, כי 76% מהציבור הערבי בארץ היה רוצה שהמפלגות הערביות יתאחדו וכ-28% מהנשאלים אמרו שלא יצביעו לשום מפלגה ערבית אם לא תתאחדנה המפלגות. בבחירות האחרונות לרשויות המקומיות נחלש כוחן של כלל המפלגות הערביות. חד"ש הפסידה ב-13 יישובים את תפקיד ראש הרשות. השפעתה של בל"ד הצטמצמה והתנועה האסלאמית החליטה לא להתמודד בבחירות המוניציפאליות.

הסיכויים לאיחוד נראו קלושים בעבר על רקע הסכסוכים בין המפלגות ובתוכן. ברירת המחדל שחוק המשילות מציב בפני המפלגות הערביות הינה איחוד והשאלה היא מה אופי הקואליציות שיצליחו להתגבש לקראת הבחירות לכנסת ה-20 והאם יהיה איחוד של כלל המפלגות הערביות או איחוד חלקי בלבד. ניסיון העבר עם המפלגות הערביות הראה, כי ההבדלים האידיאולוגיים בין המפלגות לא הווה מכשול להתמזגויות והתפצלויות ביניהן והפעילות שלהן בכנסת התאפיינה במגמות דומות.

מנהיתוח דלעיל ניתן להעריך שבעתיד יהיו שני פלגים פוליטיים בלבד, כי אין מקום ליותר. הציבור הערבי בארץ יצפה, יותר מאי פעם בעבר, מהפלגים לשתף פעולה. המנהיגות הקיימת כיום ניצלה את "מכסת" האמון שהציבור הערבי נתן בה ותידרש מנהיגות חדשה כדי להוביל מהלכים של התמזגות ואיחוד בין הזרמים והמפלגות הקיימים. המצב טומן בחובו פוטנציאל לעליית כוחן של קבוצות חדשות, צעירים ונשים והבמה הפוליטית של ערביי ישראל עשויה להציג פנים חדשות לבוחר הערבי.

לאחרונה, הסתמנה במערכת הבחירות בנצרת, התקרבות בין בל"ד והתנועה האסלאמית לגוש מנהיגותי מקומי "נאסירתי", כנגד חד"ש. כתוצאה מכך, זו הפעם הראשונה, אחרי עשרות שנים, שחד"ש הפסידה את ראשות העיר. במידה שסימני התקרבות אלו יהיו אינדיקציה למגמה עתידית ברמה הארצית, יהיה אולי מקום לצפות שלמרות המרחק האידיאולוגי בין מפלגת בל"ד הליבראלית-לאומנית לבין גישת התנועה האסלאמית, קיים סיכוי שבבחירות הבאות יתאחדו השניים או יתמזגו וירוצו יחד לבחירות כשמואל תתייצב חד"ש. ראוי לציין, כי התרחקות בין בל"ד וחד"ש נצפתה גם ביפו, כאשר לאחר 20 שנות ריצה משותפת לבחירות המוניציפליות בתל-אביב-יפו לא נבחר אף נציג ערבי. יש לקחת בחשבון שבבחירות הקודמות רשימת, מד"ע בראשות חבר הכנסת לשעבר טלב אל-סאנע, לא עברה את אחוז החסימה על אף שבכנסת ה-18 רצה לבחירות עם תע"ל וקיים סיכוי סביר שבבחירות הבאות היא תנסה להתאחד עם אחד הגושים.

מול התסריטים האמורים, תיידרש חד"ש להתמודד עם אתגר משמעותי בתקופה הקרובה. עולה השאלה – אם חד"ש תכשל במציאת מבוקשה בקרב המפלגות הערביות, האם תפנה למפלגת שמאל לא ערבית? אופציה זו קלושה לאור האידיאולוגיה הקומוניסטית של חד"ש, המייחדת אותה. שאלה אחרת היא, במצב של חוסר איחוד כללי בין המפלגות הערביות, האם המפלגות היהודיות יגבירו את פעילותן בחברה הערבית, במטרה לזכות בקולות הבוחרים הערביים, החוששים מחוסר השפעה שלהם על המציאות הערבית בארץ.

לסיכום, תסריט של איחוד כולל בין המפלגות הערביות מצריך מנהיגות פוליטית חדשה, בעלת כוח הובלה והתווית חזון ויכולת לסחוף אחריה את המערכת הפוליטית הקיימת ולהיענות לצרכים של הרחוב הערבי בישראל. הסכסוכים בין המפלגות והתחרות ארוכת השנים ביניהן על קולות הבוחרים הערביים והיסטוריית ההשמצות ההדדיות בין מנהיגיהן מהוות מכשול לכריתת הסכם איחוד כולל. בכדי שתסריט היפותטי זה יהפוך למציאות, יצטרכו המפלגות הערביות להתעלות מעל הסכסוכים הקיימים, להעלות את האטרקטיביות שלהן בעיני הציבור הערבי בארץ ולהציג לבוחר הערבי מועמדים חדשים לכנסת.

טבלה 1: חברי כנסת ערביים בכנסות ה-16 עד ה-19

המפלגה / הכנסת	מפלגת רע"מ - מד"ע	מפלגת בל"ד	מפלגת חד"ש	מר"צ	עבודה	הליכוד	קדימה	ישראל ביתנו	סה"כ
הכנסת ה-16 2003	2 1 מד"ע: טלב אל-סאנע 1 התנועה האסלאמית: ע. דהאמשה קואליציות רע"ם מד"ע	3 עזמי בשארה ג'מאל זחאלקה ואסל טאהא	3 מוחמד ברכה עיסאם מחול אחמד טיבי קואליציית חד"ש – תע"ל	0 מתוך 5	2 מתוך 16 חברי כנסת סאלח טריף ר'אלב מג'אדלה	2 מתוך 38 חברי כנסת איוב קרא מגלי והבה	-	0 מתוך 3 חברי כנסת	12 חברי כנסת
הכנסת ה-17 2006	4 1 מד"ע: טלב אל-סאנע 2 התנועה האסלאמית: עבאב זכור, אבראהים צרצור, 1 אמד טיבי קואליציית רע"ם תע"ל מד"ע	3 עזמי בשארה, ג'מאל זחאלקה ואסל טאהא סעיד נפאע (נכס לאחר התפטרות עזמי בשארה ב-2007).	2 ערבים מתוך 3 חברי כנסת מוחמד ברכה חנא סוייד	0 מתוך 5	3 מתוך 18 חברי כנסת ר'אלב מג'אדלה נדיה חילו שכיב שנאן	0 מתוך 12 חברי כנסת	1 מתוך 29 חברי כנסת מגלי והבה	0 מתוך 11 חברי כנסת	13 חברי כנסת
הכנסת ה-18 2009	4 1 מד"ע: טלב אלסאנע 2 התנועה האסלאמית: מסעוד גנאיים, אבראהים צרצור 1 תע"ל: אחמד טיבי קואליציית רעם-תעל-מד"ע	3 ג'מאל זחאלקה סעיד נפאע חנין זועבי	3 ערבים מתוך 4 חברי כנסת מוחמד ברכה חנא סוייד עאפו אנבאריה	0 מתוך 3	2 מתוך 13 חברי כנסת ראלג מג'אדלה שכיב שאן	1 מתוך 27 חברי כנסת איוב קרא	3 מתוך 28 חברי כנסת מגלי והבה אחמד דבאח אכרס חסון	1 מתוך 15 חברי כנסת חמד עמאר	17 חברי כנסת
הכנסת ה-19 2013	4 3 התנועה האסלאמית: טלב אבו עראר, מסעוד גנאיים, אבראהים צרצור 1 תע"ל: אמד טיבי קואליציית רעם תעל מד"ע	3 ג'מאל זחאלקה חנין זועבי באסל גטאס	3 ערבים מתוך 4 חברי כנסת מוחמד ברכה חנא סוייד עפו אנבאריה	1 מתוך 6 חברי כנסת עיסוי פריגי	0 מתוך 19 חברי כנסת	0 מתוך 20 חברי כנסת	0 מתוך 2 חברי כנסת	1 מתוך 19 חברי כנסת חמד עמאר	12 חברי כנסת